

УДК 159.9 : 34 (075.8)

Особливості показників самовизначення засуджених на етапі підготовки до звільнення з пенітенціарних установ

Сорока А. В.

Дана стаття продовжує розкривати процес виконання експериментального дослідження запропонованої нами психодіагностичної програми дослідження розвитку ресоціалізації засуджених в період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ [11]. Метою даного дослідження є визначення особливостей показників самовизначення особистості різних груп засуджених (групи вперше засуджених, а також неодноразово засуджених – рецидивістів), що знаходяться на етапі підготовки до звільнення із пенітенціарних установ (останні від 6 місяців до 1,5 р.). За допомогою методики «Самовизначення особистості» Кілпатріка і Кантріла нами визначені особливості показників самовизначення засуджених на етапі підготовки до звільнення з пенітенціарних установ.

Ключові слова: самовизначення особистості, психодіагностична програма, психокорекційна програма, психологічні розбіжності груп досліджуваних.

Данная статья продолжает раскрывать процесс выполнения экспериментального исследования предложенной нами психодиагностической программы исследования развития ресоциализации осуждённых в период подготовки к освобождению из пенитенциарных учреждений [11]. Целью данного исследования является определение особенностей показателей самоопределения личности разных групп осуждённых (группы впервые осуждённых, а также неоднократно осуждённых – рецидивистов), которые находятся на этапе подготовки к освобождению из пенитенциарных учреждений (последние от 6 месяцев до 1,5 г.). С помощью методики «Самоопределения личности» Килпатрика и Кантрила нами определены особенности показателей самоопределения осуждённых на этапе подготовки к освобождению из пенитенциарных учреждений.

Ключевые слова: самоопределение личности, психодиагностическая программа, психокоррекционная программа, психологические расхождения групп исследуемых.

This article continues to expose the process of implementation of experimental research offered by us psychodiagnosticheskoy program of research of development of resocializacii convict in the period of preparation to liberation from penitenciarnykh establishments [11]. The purpose of this research is determination of features of indexes of self-determination of personality of different groups convict (groups of first convict, and also repeatedly convict – recidivists), which are on the stage of preparation to liberation from penitenciarnykh establishments (last from 6 months 1,5 to). By the method of «Self-determination of personality» of Kilpatrika and Kantrila the features of indexes of self-determination are certain by us convict on the stage of preparation to liberation from penitenciarnykh establishments.

Key words: self-determination of personality, psikhodiagnostichna program, psikhokorekciyna program, psychological divergences of groups probed.

Постановка проблеми. Психологічна підготовка засуджених є досить актуальною темою, особливо це важливо проводити в період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ, це є не що інше, як профілактика злочинів. На 1 червня 2012 року в 181 установі, які належать до сфери управління державної пенітенціарної служби України, утримується - 152399 осіб. При цьому у 35 установах середнього рівня безпеки для вперше засуджених утримується - 36833 осіб, а в 41 установі середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених утримується - 44652 осіб [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій у цій галузі знань досить різноманітний. Визначені основні поняття та зміст психологічної підготовки засуджених до життя в нових умовах [4; 9], вивчаються можливості роботи психологічної служби в установах державної пенітенціарної служби України [8], використовуються різноманітні психодіагностичні методики засуджених [5], вивчається категорія особистості засудженого та її використання в теоретико – прикладних дослідженнях [10], розробляються педагогічні основи ресоціалізації злочинців [7]. Проблемі групової психологічної роботи із засудженими присвячено невелика кількість публікацій [3; 6; 1; 2]. В них головним чином представлені загальні теоретичні й методологічні основи проведення психологічних тренінгів із засудженими, пропонуються жорстко структуровані програми, спрямовані на допомогу засудженим у розумінні власної мотивації, потреб і поведінки; розвиток навичок адекватної та ефективної поведінки у складних життєвих ситуаціях; стимулювання розуміння самого себе та інших людей; особистісне зростання та максимальне використання власних можливостей; уміння долати труднощі, незважаючи на негативне ставлення до себе; формування адекватної самооцінки і готовності нести відповідальність за власний вибір та поведінку.

Однак, описання практичного досвіду роботи із засудженими, її специфічних особливостей, аналізу отриманих результатів не наводиться. Отже, не можливо зрозуміти, наскільки такі заходи були ефективними, з якими труднощами зіштовхуються психологи в роботі із засудженими, чи існує якась специфіка психологічного тренінгу із даним контингентом учасників.

На наш погляд, досить актуальною є проблема визначення особливостей показників самовизначення особистості різних груп засуджених з метою проведення відповідної психокорекційної

роботи на етапі підготовки до звільнення із ВК.

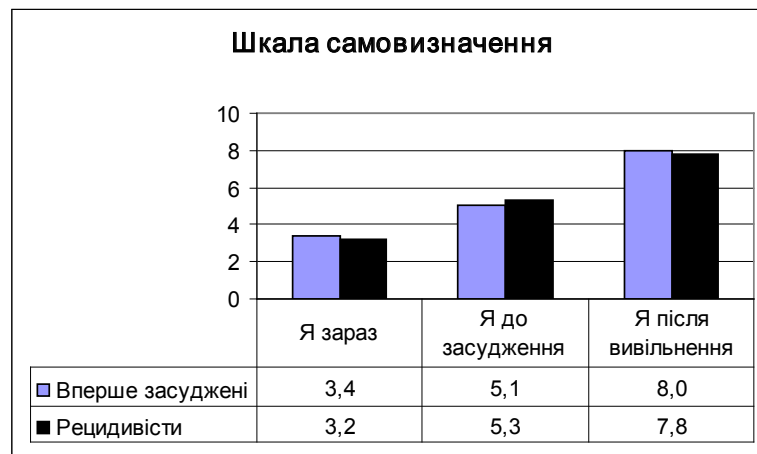
Дана стаття продовжує розкривати процес виконання експериментального дослідження, запропонованої нами психодіагностичної програми дослідження розвитку ресоціалізації засуджених в період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ [11; 12; 13].

Метою даного дослідження є визначення особливостей показників самовизначення особистості різних груп засуджених (групи вперше засуджених, а також неодноразово засуджених – рецидивістів), що знаходяться на етапі підготовки до звільнення із пенітенціарних установ (останні від 6 місяців до 1,5р.).

Виклад основного матеріалу. Попередній аналіз причин такого стану справ призводить до формулювання наступної гіпотези дослідження.

Важливо знати основні позитивні й негативні цінності особистості у світі та її уявлення про ступінь свого руху між ними щодо уникненню негативного полюса і наближенню до позитивного. Необхідно розуміти і самопрогноз людини щодо руху між цими полюсами тяжіння – відштовхування. Аналіз найбільш привабливого способу життя людини, а також її власного прогнозу в тимчасовому проміжку часу «до ув'язнення, нині, після ув'язнення». Це дасть можливість побачити реалістичність – не реалістичність цих оцінок і прогнозів, проаналізувати адекватність самих цілей і страхів ув'язнених, щоб у майбутньому провести спрямовану корекцію щодо наближення її до адекватності. Цікаво також буде порівняти переконання правослужняних громадян різного соціального статусу та віку, що знаходяться в різних життєвих ситуаціях.

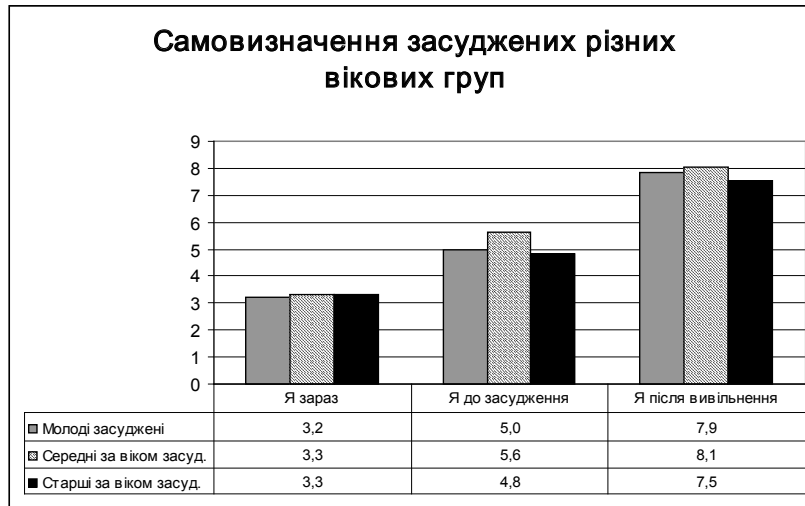
За допомогою методики «Самовизначення особистості» Кілпатріка і Кантрі (5 завдань, ідеографічна методика), нами визначено самовизначення особистості. У відповідності до цієї концепції визначено самопрогноз людини щодо руху між цими полюсами тяжіння. Визначена перевірка значущості розбіжностей самовизначення особистості між вперше засудженими і рецидивістами за критерієм Колмогорова-Смірнова, а також зроблений аналіз ролі вікового чинника щодо самовизначення особистості засуджених. Аналіз рівня самовизначення особистості груп засуджених наочно відображено на малюнку 1.

Малюнок 1. Рівень самовизначення груп засуджених

За діаграмою, що розміщена на малюнку 1 чітко видно, що засуджені період перебування «за ґратами» сприймають як найбільш віддалений від ідеального способу життя, та як найбільш наближений до антиідеалу. Власне положення до засудження сприймається як розташоване ближче до ідеалу і далше від антиідеалу, а свій стан після майбутнього вивільнення вони уявляють як дуже близький до ідеалу. Така динаміка самовизначення у часовому і мотиваційному просторі є характерною для всіх засуджених. Перевірка значущості розбіжностей груп досліджуваних щодо самовизначення особистості за критерієм Колмогорова-Смірнова у оцінюванні свого становища зараз, до засудження і після вивільнення не виявлено значущих розбіжностей, тобто незалежно від того, чи вони вперше перебувають у місцях позбавлення волі, чи не вперше.

Вплив вікового чинника щодо самовизначення засуджених оцінювався за допомогою непараметричного дисперсійного аналізу та медіанного тесту. Рівень самовизначення засуджених різних вікових груп наочно відображено на малюнку 2.

Малюнок 2. Рівень самовизначення засуджених різних вікових груп

Як видно з малюнка 2, дещо вищий показник самовизначення в ситуації «Я до засудження» і «Я після вивільнення» властивий групі засуджених середнього віку. Перевірка значущості впливу вікового чинника продемонструвала тенденцію достовірності (Kruskal-Wallis test: $H(2, N=201) = 5,011066$, $p = 0,0816$), тобто те, що саме на життєвому етапі «до засудження» люди середнього віку відрізняються у своєму сприйнятті минулого, а саме, за їхніми оцінками виявляється, що вони були ближче до ідеалу власного життя і далі від антиідеалу ніж представники інших вікових груп. Можливо дійсно група середнього віку через позбавлення волі на даному віковому етапі втратила найбільше життєвих можливостей.

За допомогою контент-аналізу орієнтирів самовизначення засуджених ми використали даний спосіб обробки з метою формування так званого «м'якого» рейтингу, коли кількість досліджуваних осіб не точно співпадає з кількістю підрахованих відповідей через те, що досліджувані часто називали одразу декілька змістовних категорій, зокрема «сім'я, робота, достаток». В таких випадках ми ці категорії підраховували як окремі, але через це кількість відповідей зростає. Наприклад, коли одна людина надає вищезгадану відповідь («сім'я, робота, достаток»), фіксується три різні категорії: 1) сім'я; 2) робота; 3) достаток, на кожну по одному згадуванню, тобто людина одна, а згадувані категорії – три.

Нами виділені ті частоти і відсоткові долі, де певна категорія відповідей загалом за вибіркою (за обома групами сумарно) набирає біля 10%, або в одній групі складає біля 5% від загальної кількості відповідей. Ми вважаємо, що це достатньо значимі величини, щоб звертати на них особливу увагу.

Якщо зробити рейтинг основних пріоритетів, то їх виявляється сім за уявленнями про найбільш гарний, ідеальний спосіб життя груп засуджених – (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг основних пріоритетів в уявленнях про ідеальний спосіб життя груп засуджених

Місце у загальному рейтингу	Пріоритетні категорії	Частота в групі вперше засуджених	Рейт. для вперше засуд.	Частота в групі рецидивістів	Рейт. Для рецид.
1	сім'я, жити зі своїми близькими, мати сім'ю	49 (26%)	1	58 (28,2%)	1
2	робота, заробіток, хороша робота	32 (17,0%)	2	34 (16,5%)	2
3	багатство, достаток, гроші	24 (12,8%)	3	17 (8,3%)	4
4	не хворіти, здоровий спосіб життя	19 (10,1%)	4	21 (10,2%)	3
5	життя на свободі	11 (5,9%)	5	21 (10,2%)	3
6	дім, хороший дім	7 (3,7%)	6	12 (5,8%)	5
7	Діти	7 (3,7%)	6	9 (4,4%)	6

Зміст і частота називання типів найбільш поганого способу життя (антиідеал) в групах вперше засуджених і рецидивістів, а також якщо зробити рейтинг основних пріоритетів, то їх виявляється теж сім за уявленнями про найбільш поганій спосіб життя засуджених – (див. табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг пріоритетів в уявленнях про найбільш поганий спосіб життя засуджених

Місце у загальному рейтингу	Пріоритетні категорії	Частота в групі вперше засуджених	Рейт. для вперше засуд.	Частота в групі рецидивістів	Рейт. для рецид.
1	Бомж	17 (13,8%)	3	22 (16,7%)	1
2	Наркоманія	25 (20,3%)	1	10 (7,6%)	4
3	бути самотнім, коли всі відвернулися від тебе, відсутність друзів, не мати родичів, друзів; байдужість інших; бути самотнім	21 (17,1%)	2	13 (9,8%)	3
4	п'янство, алкоголізм	16 (13%)	4	10 (7,6%)	4
5	тюрма, порив гніву і тюрма, довічне ув'язнення	6 (4,9%)	6	16 (12,1%)	2
6	не знаю	4 (3,3%)	7	16 (12,1%)	2
7	не мати нічого, нужда, жебрацтво, голод	8 (6,5%)	5	6 (4,5%)	5

Зміст і частота називання явищ засудженими, які викликають відчуття власної унікальності в групах вперше засуджених і рецидивістів, а також виконавши аналіз рейтингу основних пріоритетів в уявленнях груп засуджених про явища, які викликають відчуття власної унікальності, то їх виявляється чотири – (дивись таблицю 3).

Таблиця 3

Рейтинг пріоритетів в уявленнях груп засуджених про явища, які викликають відчуття власної унікальності

Місце у загальному рейтингу	Пріоритетні категорії	Частота в групі вперше засуджених	Рейт. для вперше засуд.	Частота в групі рецидивістів	Рейт. для рецид.
1	не знаю	54 (54%)	1	42 (41,1%)	1
2	ніякі, я не унікальний, живу як усі	10 (10%)	2	9 (8,7%)	2
3	професіоналізм, моя професійна діяльність, хороша професія, розбираюсь у техніці, конструктивність і комунікабельність в роботі	6 (6%)	3	9 (8,7%)	2
4	я-людина, я-цінність, моя особистість, бути собою.	4 (4%)	4	7 (6,8%)	3

Висновки. У результаті проведення методики «Самовизначення особистості» Кіпатріка і Кантріла, нами визначено наступне:

1. Засуджені двох експериментальних груп вважають період позбавлення волі найбільш віддаленим від того способу життя, до якого вони прагнуть. Період до засудження вони вважають кращим, але теж достатньо віддаленим від ідеалу і всі вони пов'язують надію наблизитися до гарного способу життя з майбутнім звільненням із установи. Цей період уявляється їм ближчим до ідеалу, ніж період знаходження у ВК який здається їм близьким до антиідеалу власного життя. Більш песимістичні в цих надіях респонденти старшого віку. Така динаміка самовизначення у часовому і мотиваційному просторі є характерною для всіх засуджених. Перевірка значущості розбіжностей груп досліджуваних щодо самовизначення особистості за критерієм Колмогорова-Смірнова, у оцінюванні свого становища зараз, до засудження і після вивільнення не виявило значущих розбіжностей.

2. За допомогою контент-аналізу орієнтирів самовизначення засуджених ми визначили рейтинг основних пріоритетів, то їх виявляється сім за уявленнями про найбільш гарний, ідеальний спосіб життя груп засуджених – (див. табл. 1). Зміст і частота називання типів найбільш поганого способу життя (антиідеалу) в групах вперше засуджених і рецидивістів наочно відображено у таблиці 2. Зміст і частота називання явищ засудженими, які викликають відчуття власної унікальності в групах вперше засуджених і рецидивістів, а також виконавши аналіз рейтингу основних пріоритетів в уявленнях груп засуджених про явища, які викликають відчуття власної унікальності, то їх виявляється чотири – (дивись таблицю 3).

3. Нами також було виявлено, що понад 10 відсотків респондентів від загальної вибірки (особливо група рецидивістів старшого віку) які готуються до звільнення із пенітенціарних установ, на запитання «Чи є у Вас дім, де Вас чекають після звільнення із ВК?» відповіли негативно.

Відповіді на дане запитання, (загальна вибірка складає – 250 респондентів) було поділено на три вікові групи:

- А) молодші за віком засуджені (від 20 до 30 років) – 8 чоловік;
- Б) засуджені середнього віку (від 31 до 40 років) – 6 чоловік;
- В) засуджені більш зрілого віку (від 41 року і старші) – 11 чоловік.

Фактично вони не знають куди їм звернутися за допомогою щодо подальшого їхнього проживання, оформлення їх окремих особистих документів, які із різних причин були утрачені, або не отримувались взагалі ні разу та працевлаштування після звільнення із пенітенціарних установ, адже їхні соціальні зв'язки із родиною, або близькими їм людьми були порушені з різних причин. Прізвища даних засуджених були представлені керівництву ВК і регіональному управлінню ДПтСУ, а також стало завданням Харківської обласної громадської організації «Духовність і право», Громадської ради при управлінні ДПтСУ у Харківській області про можливість відкриття відповідного центру соціальної адаптації для роботи і надання допомоги подібним категоріям людей.

Майбутні наші дослідження будуть присвячені опису і реалізації нашого дослідження щодо виконання психодіагностичної та психокорекційної програм [11].

Література

1. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. – СПб: Питер, 2003. – 496 с.
2. Дель Н.В. Социально-психологический тренинг развития личности осужденных / Научно-методические основы оказания психологической помощи осужденным. – М.: Права человека, 2001. – С. 121-140.
3. Крейдун Н. П., Поливанова Е. Е., Яворовская Л. Н., Яновская С.Г. Социально-психологические технологии индивидуальной и групповой работы с осужденными женщинами в пенитенциарных условиях. – Х.: Основа, 2001. – 76с.
4. Лактіонов О. М., Крейдун Н. П., Сорока А. В., Скоков С. І. Основи пенітенціарної психології: Навчальний посібник для вузів. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007–150с.
5. Психодіагностика осужденных: Уч. пособие / В.Г. Деев, А.И. Ушатиков: Рязанский институт права и экономики Минюста России, 2000. – 215 с.
6. Робоча книга пенітенціарного психолога. Під загальною редакцією В. М. Синьова, В. С. Медведєва. – К.: «МП Леся», 2000. – 224с.
7. Синьов В.М., Радов Г.О., Кривуша В.І., Беца О.В. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. – К.: МП «Леся», 1997. – 272 с.
8. Скоков С.І. Психологічна служба в установах кримінально-виконавчої системи України // Практична психологія та соціальна робота. - 2002. - № 6. – С. 54 – 59.
9. Сорока А. В. Юридическая психология. Краткий курс: Учебно – методическое пособие – Харьков – 2010. – 120с.
10. Сорока А. В. Категория «личность» осужденного и её использование в теоретико-прикладных исследованиях // Вісник ХНУ № 759. Серія психологія. Збірник наукових праць. - Х., 2007. - С. 247-252.
11. Сорока А. В. Психодіагностична програма дослідження розвитку ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ. Вісник ХНУ № 937 Серія: «Психологія». Випуск 45. Харків. 2011. – С. 268-271.
12. Сорока А. В. Особливості роботи психолога з різними групами засуджених у відповідності до скоєних ними злочинів. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Т. VI. Психологія обдарованості. – Випуск 6. – С. 186-196.
13. Сорока А. В. Психологічні особливості різних типів кримінальних груп засуджених. Науково-практичний освітньо-методичний журнал. Практична психологія та соціальна робота № 6. Київ. – 2012. С. 45-51.
14. <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.